

Bokläsning i Lund omkring 1880

Att ta reda på vad svenskarna läste från mitten av 1800-talet och framåt är en stor utmaning. Sven Rinman betraktar det som en "till stor del olöslig uppgift" och konstaterar att källorna både är "vaga och sporadiska".¹ Ann-Lis Jeppsson,² Margareta Björkman,³ Gunnar Sahlin⁴ och Gunnel Furuland⁵ med flera noterar liknande svårigheter. Vissa upplysningar finns att hämta i sekundärkällor, som tidningsinsändare, memoarer och biblioteksutredningar med mera, men uppgifterna är fåtaliga och ofta framtagna

med en viss agenda i åtanke. Upplagestorlekar, förlags- och författarkorrespondens samt bouppteckningar är andra möjliga källor. Privatpersoners bouppteckningar från slutet av 1800-talet innehåller dock sällan detaljerade upplysningar om böcker, och de övriga källorna för oss inte heller närmare den enskilde bokkonsumenten. "Källorna sviker oss", som Sten Torgerson formulerar det.⁶

Vad som är utmärkande för denna undersökning är att den är baserad på ett nästan unikt

Två av de tre buntar med kvitton som ligger till grund för undersökningen. Buntarna hittades hösten 2008 på Akarps Antikvariat på Klostergatan 11 i Lund, tillsammans med biblioteksmedlemslistorna och korrespondens från Sjöbloms tid.

källmaterial – tre till synes oansenliga buntar med kvitton⁷ från ett lånebibliotek – som faktiskt kan berätta något om vilka böcker som lånades ut och vem som lånade dem. Källmaterialet berör åren närmast 1880 och kommer från J. A. Sjöbloms kombinerade antikvariat och lånebibliotek i Lund. De förseglade kvittobuntarna påträffades i samband med antikvariatets⁸ flytt från Klostergatan 11 i Lund år 2008, och de har förmodligen legat orörda sedan 1800-talets slut.

Lundensisk bokkultur 1850–1900

Lund hade år 1882 cirka 14 400 invånare.⁹ I staden fanns under 1800-talets slut både stads-, universitets- och nationsbibliotek, liksom Akademiska Föreningens bibliotek och en handfull kommersiella bibliotek. Universitetsbiblioteket, Akademiska Föreningens bibliotek samt nationsbiblioteken var förbehållna den relativt begränsade skara akademiker och studenter som verkade vid universitetet (omkring ett tusental). I Lund fanns även en sedan 1820-talet spirande antikvariatsrörelse. Stadsbiblioteket (grundat 1864) var öppet för allmänheten, men det var litet och hade starkt begränsade öppettider. En vanlig vecka år 1889 hade det exempelvis öppet 2,5 timmar.¹⁰ Motsvarande siffra för Sjöbloms lånebibliotek var 78 timmar. Ett arbetarbibliotek öppnade i staden år 1892, och sedan tidigare fanns arbetareföreningar (den första grundades 1860) med mindre boksamlingar, men dessa har förmodligen varit förbehållna medlemmarnas bruk.¹¹ Det fanns under 1800-talet två regelrätta boklådor i Lund, Gleerupska universitetsbokhandeln och P. H. Lindstedts universitetsbokhandel, men de var båda inriktade på att förse universitetet med litteratur och bedriva pappershandel. Universitetets bokauktioner, som hölls varje helgfri onsdag och lördag mellan klockan 15 och 18, torde också ha haft stor betydelse för bokhandeln i Lund.¹²

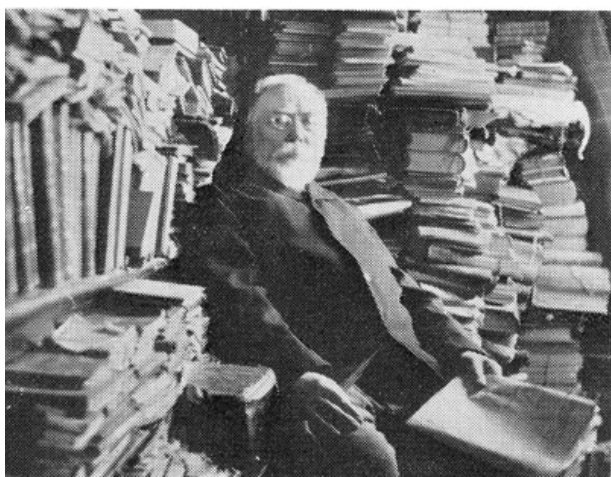
J. A. Sjöblom

Jacob Albert Sjöblom (1849–1922) startade sin verksamhet med antikvarisk bokförsäljning år 1867. Så småningom valde han att utöka verksamheten med ett kommersiellt lånebibliotek. Sjöblom var något av en profil i Lund, och beskrivs av den samtida Frank Heller som en ”fryntlig

femtio års man med skägg och glasögon [...] – en outtröttlig köpare av alla trycksaker”.¹³ Antikvariatsbokhandlaren och författaren William Lergertz tecknar ett målade porträtt av Sjöbloms verksamhet: ”Interiören av den Sjöblomska boklådan utgjorde en syn för gudar, en mera komplicerad anordning av lutande bokhyllor och bokstaplar, en golvyta för allmän rörelsefrihet inskränkt till ett minimum, trånga gångar mellan boktravarna, vilkas underrede utgjordes av säck på säck; hade man icke här kommit in i en böckernas katakomb, vartill man aldrig sett maken!”¹⁴ Sjöblom köpte böcker på bokauktioner och från privatpersoner, och han hade kunder både i och utanför Lund, somliga även utomlands. Verksamheten låg i många år mitt emot Katedralskolan i Lund, och skolungdomar tycks ha varit en särskilt betydelsefull kundgrupp. Lånebiblioteket fanns kvar till omkring 1904, varefter Sjöblom fortsatte med enbart antikvariatsdelen till sin död 1922. Att låneverksamheten upphörde redan 1904 kan ha berott både på ökad konkurrens från billighetsutgivning (1-kronasserier och 25- och 10-öresromaner florerade sedan sekelskiftet) och på att stadsbiblioteket i Lund, tack vare ökade anslag, så småningom kunde erbjuda ett större utbud och kostnadsfri utlåning. Hos Sjöblom fick man betala tio öre för att låna en bok i tre dagar.¹⁵ Efter Sjöbloms död 1922 övertogs antikvariatet av Enoch Olin som, i likhet med Sjöblom, hann driva det i 55 år, varefter det övertogs av nuvarande ägaren Pierre Dethorey. Antikvariatet är numera Sveriges äldsta ännu i drift.

Annons för Sjöbloms verksamhet, ur Collins Adress-Kalender för Lunds stad år 1889.

Jacob Albert Sjöblom (1849–1922), fotografi ur William Lengertz' *Min kulörta bok* (1940).

Stämpel i ett exemplar av Lady Morgans *Flora Macarthy, eller Irland* (1829) från Sjöbloms lånebibliotek.

Ett lånebiblioteks böcker

Lånebiblioteken hade ett vinstdrivande syfte, och det gör dem särskilt intressanta att studera. Bokurvalet präglades vanligen inte av någon särskild politisk, religiös eller moralisk agenda, och man stod inte i beroendeställning till någon institution. Böckerna i de kommersiella lånebiblioteken var utvalda med målsättningen att locka till största möjliga utlåning, sannolikt utan någon särskild hänsyn tagen till innehåll.

Upplysningarna om vilka böcker som fanns i Sjöbloms bibliotek har, liksom uppgifterna om låntagarna, hämtats från de tre buntarna med lånekvitton. Dessa tre buntar innehåller information om låntagare vars efternamn börjar på B, O, P och S. Kvittobuntarna för övriga bokstäver i alfabetet är idag försvunna. Ingen tryckt katalog över bokbeståndet har återfunnits. De bevarade lånekvittona sträcker sig från 1876 till 1884, med tyngdpunkt på åren 1882 och 1883, och de innehåller upplysningar om författare, boktitel, datum samt låntagarens namn och titel. Totalt förtecknar kvittona ca 2 800 lån.

Materialet är delvis fragmentariskt och svårttytt och inte alla boktitlar och låntagare har kunnat identifieras. Det är vidare högst otroligt att alla böcker som fanns med i lånebiblioteket förekommer på just dessa utlåningskvitton. Totalt har ca 660 olika boktitlar kunnat identifieras. Materialet är trots allt så omfattande att det borde kunna

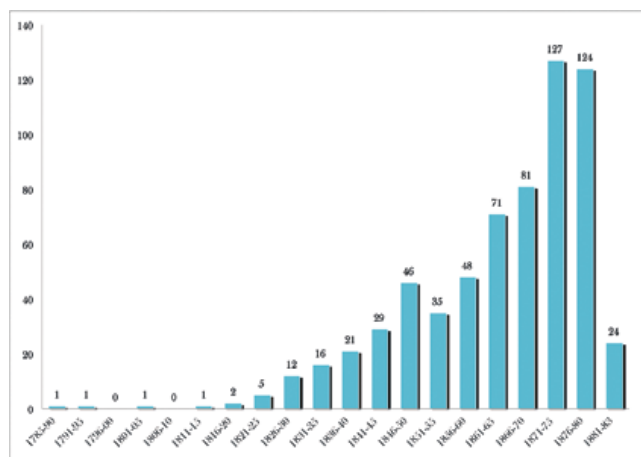
ge en bra bild av vilka böcker som fallit lånebibliotekets brukare i smaken, och det ger också en uppfattning om vilka låntagarna var.

Böckerna i biblioteket domineras av romaner av skilda slag, och i en samtida adresskalender marknadsförde Sjöblom själv sitt bibliotek som ett "Roman-Lånebibliotek".¹⁶ Boksamlingen bestod till stor del av historiska romaner, skräckromantiskt präglade berättelser och en mängd exotiska reseskildringar och indianböcker – böcker som vi idag till stor del skulle kategorisera som barn- och ungdomslitteratur. En klar majoritet av titlarna, omkring två tredjedelar, är översatta från andra språk (se Fig. 1).

Ungefär 36 procent av böckerna utgörs av svensk originallitteratur. Nära på alla böcker i biblioteket är på svenska, undantaget en handfull böcker på danska, norska och tyska. Ser man till författarnas nationalitet är ungefär en tredjedel svenska, medan andelen tyska, franska och brittiska författare utgör ca 15 procent vardera. Resterande knappa 20 procent av författarna är från USA, de nordiska grannländerna, ett fåtal andra europeiska länder samt Canada.

Merparten av böckerna i biblioteket är relativt nya (se Fig. 2). Sett till första utgivningsår är huvudparten av böckerna tryckta efter 1866, alltså bara ett drygt tiotal år före undersökningsperioden. En relativt sett stor andel av böckerna (12 procent) utgavs för första gången redan under 1840-talet, vilket är en större andel än böckerna

Författare	Antal utlån	Antal olika titlar	Nationalitet
Emilie Flygare-Carlén	159	25	SVE
Frederick Marryat	120	17	ENG
Paul de Kock	115	19	FRA
Alexandre Dumas	86	15	FRA
Jules Verne	67	14	FRA
Marie Sophie Schwartz	63	21	SVE
Henrik af Trolle	48	10	SVE
Eugène Sue	42	13	FRA
Ponson du Terrail	41	5	FRA
Zacharias Topelius	41	3	FIN
Mayne Reid	40	11	USA
James Fenimore Cooper	39	15	USA
August Blanche	35	9	SVE
Pierre Zaccone	32	5	FRA
Aurora Ljungstedt	32	7	SVE
Carl Fredrik Ridderstad	31	7	SVE
Walter Scott	30	13	ENG
Bernhard Severin Ingemann	26	6	DAN
Magnus Jacob Crusenstolpe	23	3	SVE
Eugenie John (ps. E. Marlitt)	23	6	TYS

Översikt över de 20 mest utlånade författarna.

Figur 2. Antalet böcker i biblioteket per femårsperiod, sorterade efter böckernas första utgivningsår

från 1850-talet. Detta beror delvis på att några av de mest välrepresenterade författarna i biblioteket hade sin huvudsakliga verksamhetsperiod under just 1840-talet.

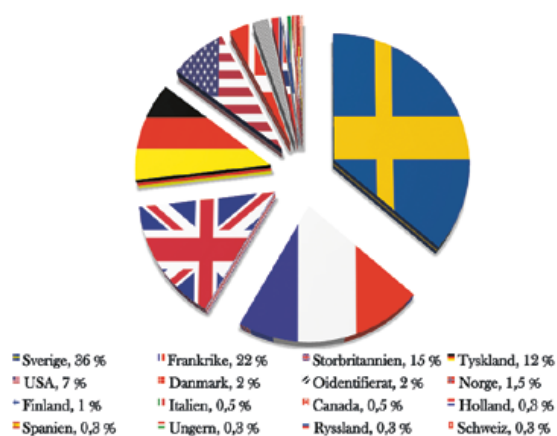
De mest populära författarna

De fem mest utlånade författarna, Flygare-Carlén, Marryat, de Kock, Dumas och Verne, står för sammanlagt 547 utlån, motsvarande omkring vart femte lån från biblioteket (se tabell). Emelie Flygare-Carlén (1807–1892), är den mest populära författaren, och hennes böcker *Waldemar Klein* (1838; utlånad 6 gånger), *Enslingen på Johanniskäret* (1846; utlånad 14 gånger) samt *Jungfrutornet* (1848; utlånad 27 gånger) hör till de mest utlånade. *Jungfrutornet* är den näst mest utlånade boken i Sjöbloms bibliotek (efter Topelius *Fältskärens berättelser*, 1853–1867; utlånad 28 gånger). Några av Frederick Marryats (1792–1848) mest populära titlar är *Sjö-officeren* (1829; utlånad 3 gånger), *Peter Simple* (1834; utlånad 13 gånger), *I lifvets skola, eller Kadetten John Easy* (1836; utlånad 15 gånger), *Den flygande holländaren* (1839; utlånad 6 gånger) och *Barnen i nya skogen* (1847; utlånad 4 gånger). Paul de Kock (1793–1871) vann, enligt *Nordisk familjebok*, popularitet tack vare ”utbildad egendomlighet”.¹⁷ Några av hans mest utlånade böcker i Sjöbloms bibliotek är *Mamsellen i vindskammaren* (1873; utlånad 17 gånger), *En vildhjernas memoarer* (1835; utlånad 12 gånger), *En Pariser-barberare*

(1872; utlånad 11 gånger) och *Mjölkflickan* (1849; utlånad 9 gånger). Flitigt lånad var även Alexandre Dumas d.ä.:s (1803–1870) klassiker *De tre musketörerna* (1844–45; utlånad 14 gånger), *Grefven af Montecristo* (1844–45; utlånad 5 gånger), *Miladyson* (1846; utlånad 7 gånger), *De båda dianorna* (1847–48; utlånad 5 gånger) och *Vicomte de Bragelonne* (1848–49; utlånad 19 gånger). Jules Vernes (1828–1905) äventyrliga berättelser var också populära: *Från jorden till månen* (1865; utlånad 7 gånger), *Jorden rundt på 80 dagar* (1872; utlånad 12 gånger), *Till jordens medelpunkt* (1864; utlånad 6 gånger), *Den hemlighetsfulla ön* (1874; utlånad 6 gånger) och *Kapten Grants barn* (1873–74; utlånad 8 gånger).

Översättningslitteraturen

Som ovan nämnts bestod en påfallande stor andel av böckerna i biblioteket av översättningar. En förklaring till den översatta litteraturens popularitet kan vara att den var billigare att tillhandahålla: Sverige hade ännu inte undertecknat Bernkonventionen (Sverige anslöt sig 1904) och svenska förlag var därmed inte skyldiga att betala ersättning till utländska författare. En annan förklaring kan vara kvaliteten hos periodens inhemska litterära produktion. Sven Rinman nämner till exempel tidens svenska författares ”obestridliga tråkighet”¹⁸ och förlagschefen K. O. Bonnier beskriver perioden 1850 till 1879 som en som ”icke

Figur 1. Böckerna i biblioteket sorterade på ursprungsland.

Figur 3. Utlånen, fördelade på böckernas ursprungsland.

såg många litterära arbeten av bestående värde”, utan i stället föranledde förläggarna att befatta sig med just ”översättningar, översättningar och åter översättningar”.¹⁹

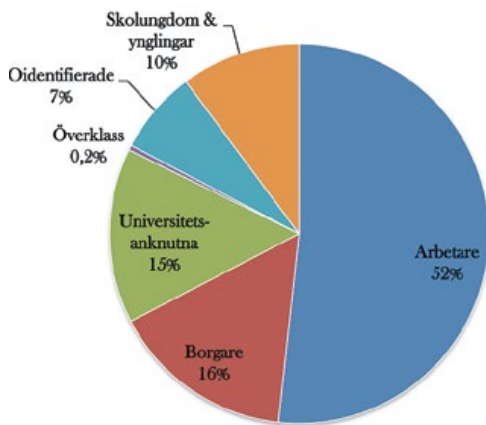
Sett till antalet utlån står svenska originalarbeten för omkring en tredjedel, vilket i princip motsvarar andelen svenska författare och böcker (se Fig. 3). Mest påfallande är kanske de franska böckernas stora popularitet. Trots att inte mer än 17 procent av författarna är franska står de för 28 procent av utlånen, och det är värt att notera att tre av de fem mest utlånade författarna är fransmän. De franska författarna är mer välrepresenterade i biblioteket än till exempel sina tyska kollegor; fransmännen har skrivit 22 procent av böckerna i biblioteket, att jämföra med de tyska författarnas 12 procent.

Sten Torgersson har analyserat hur fördelningen svensk/översatt skönlitterär prosa förändras under tre femårsperioder mellan 1866 och 1930. Den översatta prosan är i majoritet under hela undersökningsperioden, och det ses en kontinuerlig ökning av det antal språk romanerna översätts ifrån. Mellan 1866 och 1870 översätts flest romaner från engelska (66), följt av franska (55), tyska (48), danska (26), norska (7), ryska (3) samt holländska och italienska (1 vardera). Vid seklets slut (1896–1900) har vissa förändringar skett. Den mest radikala förändringen är att den svenska utgivningen av engelska romaner har skjutit i höjden (355). De tyska romanerna är nu den nästa största gruppen (126) och därefter följer romaner översatta från franska (78), danska (31), norska (28), ryska (11), polska (10), spanska (7), finska och

ungerska (båda 4), italienska (3) och holländska och arabiska (vardera 1).²⁰ Anmärkningsvärt få böcker i Sjöbloms bibliotek kommer från Sveriges grannländer, och de verkar dessutom inte ha lånats i någon större utsträckning. Detta trots att utlånen äger rum endast få år efter skandinavismens blomstringstid, som varit stark inte minst i Lund. Tre, respektive två procent, av författarna kommer från Danmark och Norge, men sett till utlånen är motsvarande siffror endast två, respektive en, procent.

”Usel” litteratur

Även om lånebiblioteket innehöll ett antal verkliga klassiker, kan en betydande del av de mest utlånade böckerna i Sjöbloms bibliotek hänföras till kategorin sensations- och mysterieromaner samt skräckromantiskt präglade berättelser. Samtida omdömen om denna typ av lättsmält översättningslitteratur var ofta hårda. Riksdagsmannen Sigfrid Wieselgren varnade i en riksdagsmotion år 1882 för de översatta romanerna: ”Under det att somliga af [de översatta romanerna] bäst kunna betecknas såsom värdelösa, måste deremot andra stämplas såsom riktande blott vår *usla* litteratur.”²¹ Riksdagskollegan Sven Adolf Hedin varnade även han i en riksdagsdebatt år 1877 för översättningslitteraturens skadliga verkan och för dennas spridning; ”[D]essa rysliga illustrerade röfvareromaner, som nu kolporteras ut, och säljas till ett pris lockande för den stora allmänheten, dessa ’Mysterier’ från de europeiska

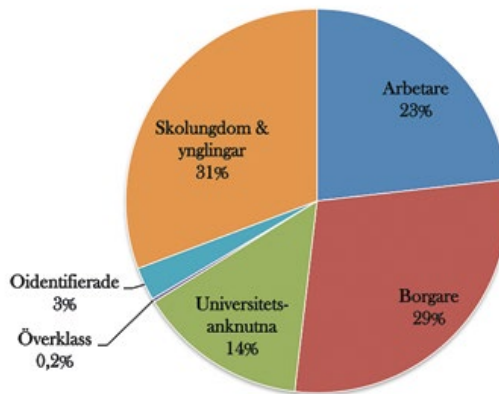
Figur 4. Lånebibliotekets medlemmar, fördelade på socialgrupper.

hufvudstäderna [...] spridas till befolkningens djupa lager”.²²

En av genrens främsta företrädare, Paul de Kock – den tredje mest utlånade författaren – avspisas i en samtida källa: ”[de Kocks] romaner äro skrifna i en poesilös, platt ton, utan att grofheten förflyktigas genom någon humor [...] [Hans] arbeten öfverdref effekterna, på godlynthetens och den förra naturliga tonens bekostnad.”²³ En annan flitigt lånad författare, Marie Sophie Schwartz, möter också hårda omdömen. K.O. Bonnier tar henne som ett exempel på ”1870-talets litterära förfall”²⁴ och hennes eget barnbarnsbarn, Sven Stolpe, hävdar att ”även hennes mest kända verk saknar litterärt värde”.²⁵ Schwartz försvarade sig i en intervju på sin ålders höst, med att hon var ”tvungen att skriva så mycket då hon hade tre söner att uppfostra”.²⁶

Bibliotekets brukare

Det finns två bevarade kataloger över lånebibliotekets medlemmar. De är båda odaterade, men är förmodligen från ungefär samma period som lånekvittona. Katalogerna förtecknar sammanlagt 977 personer, och i nedanstående diagram (se Fig. 4) kan man se hur dessa fördelar sig över olika socialgrupper.²⁷ De vanligaste yrkena eller titlarna inom varje socialgrupp är följande; *Arbetare/Hantverkare*: Arbetare/Grovarbetare (27), Lantbrukare (26), Gjutare (25), Snickare (20) och Skomakare (18); *Borgare* (exklusive hantverkare): Bokhållare (23), Handlande (17), Militär (11), Herr

Figur 5. Låntagarnas socialgruppsfördelning, sett till samtliga 2800 utlån.

(10) och Typograf (9); *Universitetsanknutna/student*:²⁸ Kandidat (40), Student (33), Lektor/Adjunkt (10) och Professor (1); *Överklass*: Patron (2) och Överste (1); *Skolungdomar/Ynglingar*: Yngling (73), Gymnasist (23), Skolyngling (15), Seminarist (15) och Realist (8).

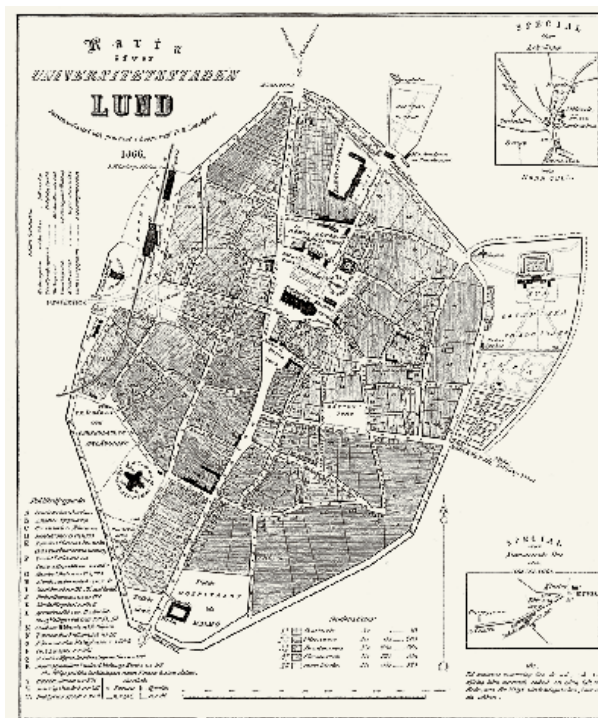
Jämför man socialgruppstillhörigheten för låntagarna av de ca 2800 lånen med medlemslistorna, ser man vissa skillnader (se Fig. 5). Andelen skolungdomar och ynglingar är då över tre gånger så stor som andelen i medlemslistorna, och borgarandelen har också vuxit rejält, båda på bekostnad av andelen arbetare och hantverkare, som sjunkit från 52 procent till 23 procent. Könsfördelningen är också förändrad; enligt medlemslistorna är 22,6 procent av bibliotekets medlemmar kvinnor, men sett till utlånen står kvinnorna för endast 13,9 procent av utlånen. Endast ett fåtal ur ”överklassen” verkar ha använt sig av biblioteket, till exempel en friherrinna och ett par brukspatroner och godsägare. Högre borgerlighet är inte heller särskilt väl representerad. En annan grupp som inte är särdeles talrik i sammanhanget är lantbrukarna. Trots att jordbruket var betydande i Lunds närområde står lantbrukare och drängar för sammanlagt endast 39 lån.

Jämför man lånebibliotekets brukare med en sortimentsbokhandels kunder vid samma tid är det påfallande hur mycket dessa kundgrupper verkar skilja sig åt. I den Gumpertska bokhandeln i Göteborg år 1879 är exempelvis de största kundgrupperna grosshandlare, bokhållare, prä-

ter och direktörer; yrken som nästan helt lyser med sin frånvaro i det Sjöblomska biblioteket.²⁹ Stadsbiblioteket i Lund hade som uttalad ambition att väcka ”håg och lust för läsning äfven bland kroppsarbetarne”, och mellan 1879 och 1884 lyckades man få antalet brukare av biblioteket att stiga från 50 till omkring 200.³⁰ Detta stärker ytterligare uppfattningen att det främst verkar ha varit vissa skikt av samhället som brukat biblioteken.

Bokslukarna

Totalt har drygt 360 olika låntagare identifierats utifrån lånekvittona. Några av dem förefaller ha varit extremt aktiva i sitt läsande. De fem flitigaste låntagarna står exempelvis sammanlagt för 676 utlån, motsvarande ungefär vart fjärde lån. Den som lånat absolut flest böcker av undersökningsmaterialets samtliga låntagare är ynglingen och handelseleven Fredrik Emanuel Bager. Bager, född i Helsingborg 1868, emigrerade 1885 till Detroit i USA med sin lillebror. Den tonårige Bager besökte mellan sommaren 1882 och våren 1884 Sjöbloms bibliotek var och varannan dag, och han lånade under denna tid minst 193 böcker. En likaledes flitig låntagare var Carl-Gustaf Johan von Seth. Den då tjugofyrfåårige von Seth (född 1858) besökte våren 1882 Sjöbloms lånebibliotek nästan dagligen, och lånade minst 71 böcker där. Flygare-Carléns och Ingemanns, såväl som Zolas, Strindbergs (*Röda rummet*) och Daudets böcker verkar ha fallit von Seth i smaken. Magnus August Billing (1854–1925) besökte Sjöbloms bibliotek både som gymnasist, student och filosofie kandidat, och verkar ha varit särskilt förtjust i fransk litteratur; bland de åtminstone 49 böcker han lånat hos Sjöblom märks många arbeten av Dumas och de Kock. Läraren och sedermera rektorn Billing öppnade 1898 en bokhandel i Höör som fortlever än idag. Dåvarande skolynglingen Sigfrid Adalbard Skarstedt (1867–1953) lånade historiska romaner såväl som de ökända ”Mysterierna” av till exempel Henrik af Trolle och Ponson du Terrail. Under några få veckor omkring årsskiftet 1882/1883 lånade Skarstedt minst 33 böcker. Skarstedt studerade juridik i Lund, disputerade 1895 och var justitieråd mellan 1908 och 1937.

P. O. Landquists karta över Lund år 1866.

Slutord

Jacob Albert Sjöbloms lånebibliotek förefaller ha spelat en viktig roll för bokläsningen i Lund under 1800-talets slut, det vill säga i en tid när böcker fortfarande var väldigt dyra och folkbiblioteken små och nyetablerade. Lånebiblioteket verkar inte ha haft svårt att skaffa sig medlemmar, och det har förmodligen utgjort den viktigaste ”bökkällan” för många, både i och utanför staden.

Av de tre kvittobuntarna framgår att biblioteket innehöll en stor del relativt nya böcker – så gott som alla på svenska – och utbudet förefaller inte ha begränsats av åsikter om vad som var ”god” respektive ”dålig” litteratur. Biblioteken vid denna tid, och kanske de kommersiella lånebiblioteken i synnerhet, verkar ha brukats till stor del av ungdomar, studenter, arbetare, hantverkare och andra lägre skikt av borgerligheten. Den genomsnittlige låntagaren i undersökningsmaterialet har totalt sett, under den period som kvittobuntarna omfattar, lånat tre till fem böcker. Vissa låntagare utmärker sig dock genom att låna flera böcker i veckan, eller t.o.m. en per dag. Med tanke på att man fick betala en avgift för varje lånad bok är det högst troligt att böckerna

verkligen lästes, och i vissa fall kanske även av familj och vänner.

Sammantaget visar undersökningen att det faktiskt är möjligt att få fram information om allmänhetens läsvanor och det litterära intresset under 1800-talets slut. Kunskapen om vem som läste vad ger ett djup åt böckernas receptions-historia; ett djup som varken information om upplagestorlekar eller litteraturhistoriska verk kan ge. Undersökningens resultat bekräftar i vissa avseenden rådande litteraturhistoriska uppfattningar, till exempel Flygare-Carléns starka ställning, men den avslöjar samtidigt den lättsamma översättningslitteraturens mycket stora popularitet under den undersökta tidsperioden vilket i princip är ny information.

Ett till synes obetydligt källmaterial har således kunnat bidra med ny information, och förhoppningsvis väntar material av liknande slag på att upptäckas, så att gångna tiders läsvanor kan kartläggas med större precision. Lånekvittona från Sjöbloms lånebibliotek får förvisso betraktas som en ovanlig källa, men den är inte den enda källan som finns att tillgå för den som söker information om det sena 1800-talets bokläsare. Sverige är ett land med en lång bibliotekshistoria, och det har funnits offentliga och privata bibliotek i så gott som alla städer. I vissa fall finns arkivmaterial med låneinformation bevarat, ibland under till synes irrelevanta rubriker som "journaler", "räkenskaper" och "bilagor".

NOTER

1. Sven Rinman, *Studier i svensk bokhandel* (Stockholm: Norstedt, 1951), s. 249.
2. Ann-Lis Jeppsson, *Tankar till salu: Genombrottsidéerna och de kommersiella lånebiblioteken* (Uppsala: Uppsala universitet, 1981), s. 64.
3. Margareta Björkman, *Läsarnas nöje: Kommersiella lånbibliotek i Stockholm 1783–1809* (Uppsala: Avd. för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen, Univ., 1992), s. 397ff.
4. Gunnar Sahlén, "1700-talets lånebibliotek och den litterära publiken", i *Bibliotek – tradition och utveckling* (Stockholm: Stockholms universitetsbibliotek, 1991), s. 233ff.
5. Gunnel Furuland, *Romanen som vardagsvara: Förläggare, författare och skönlitterära häftesserier i Sverige 1833–1851 från Lars Johan Hierta till Albert Bonnier*, Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala, 53 (Stockholm: LaGun, 2007), s. 109ff.
6. Sten Torgerson, *J. F. Hallmans lånebibliotek i Uddevalla* (Göteborg: Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion, Göteborgs universitet, 2011), s. 43.
7. En av kvittobuntarna finns i J. A. Sjöbloms personarkiv på Universitetsbiblioteket i Lund och de övriga två är i privat ägo.
8. Sjöbloms antikvariat lever idag vidare under namnet Akarps Antikvariat.
9. *Bidrag till Sveriges officiella statistik för år 1902* (Stockholm: Norstedt, 1905), s. iv; *Befolkningsrörelsen år 1912* (Stockholm: Norstedt, 1915), s. 8*.
10. August Collin, *Adress-Kalender för Lunds stad år 1889* (Lund: Collin & Rietz, 1889), s. 48.
11. *Ibid.*, s. 65ff.
12. *Ibid.*, s. 48.
13. Frank Heller, *På detta tidens smala näs: Funderingar över ett liv* (Stockholm: Bonnier, 1940), s. 89f.
14. William Lengertz, *Min kulörta bok* (Malmö: Lengertz förlag, 1940), s. 146.
15. Ur "Regler för Jacob Alb. Sjöbloms Lån-Bibliotek i Lund".
16. August Collin, *Adress-Kalender för Lunds stad år 1889* (Lund: Collin & Rietz, 1889), s. 84.
17. *Nordisk familjebok, vol. 8* (Gernandts boktryckeri-aktiebolag: Stockholm 1884), s. 981ff.
18. Sven Rinman, *Studier i svensk bokhandel* (Stockholm: Norstedt, 1951), s. 248.
19. K. O. Bonnier, *Bonniers: En bokhandlarefamilj, 4* (Stockholm: Bonnier, 1931), s. 9.
20. Sten Torgerson, *Översättningar till svenska av skönlitterär prosa 1866–1870, 1896–1900, 1926–1930* (Göteborg: Litteraturvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, 1981), s. 33.
21. Sven Rinman, *Studier i svensk bokhandel* (Stockholm: Norstedt, 1951), s. 248.
22. *Ibid.*, s. 249.
23. *Nordisk familjebok, vol. 8* (Stockholm: Gernandts boktryckeri-aktiebolag, 1884), s. 981ff.
24. K. O. Bonnier, *Bonniers: En bokhandlarefamilj, 4* (Stockholm: Bonnier, 1931), s. 9.
25. Sven Stolpe, *Memoarer, 1, Idyll och orosmoln* (Stockholm: Askild & Kärnekull, 1974), s. 47.
26. Thore Blanche, *Porträtter, intervjuer och skizzer* (Stockholm: Bonnier, 1889), s. 24.
27. De vanligaste titlarna på de kvinnliga medlemmarna och låntagarna i lånebiblioteket (såsom fröken, fru och mamsell) avslöjar inte tillräckligt mycket om personernas ställning för att de ska kunna placeras under en specifik socialgrupp. Sammanlagt 189 (19,3 procent) av lånebibliotekets medlemmar har en sådan titel, och totalt står låntagare med dessa titlar för 319 utlån (ca 11,4 procent av samtliga utlån).
28. Med "studenter" och "kandidater" avses här även personer med studentexamen som ännu inte påbörjat universitetsstudier.
29. N. J. Gumperts arkiv, G II a: Reskontra för bokhandelskunder – 1879 (Landsarkivet Göteborg).
30. *Katalog öfver Lunds Stads Bibliotek 1864–1884* (Lund: Håkan Ohlssons boktryckeri, 1884), s. (4).